

VINT-I-CINC ANYS DE POLÍTICA I PLANIFICACIÓ LINGÜÍSTIQUES

Albert Bastardas i Boada*

Bon dia a tothom. Estic content, com també tots vostès, de ser present avui aquí en aquest acte de celebració dels 25 anys de la Revista de Llengua i Dret.

Per començar, crec que és de justícia agrair i reconèixer l'impuls i la tasca de les persones que l'han liderada en aquest temps, i també dels responsables polítics que han cregut en aquest projecte i que hi han donat el suport imprescindible perquè pogués ser una realitat.

Em toca a mi ocupar-me d'aquests vint-i-cinc anys de política i planificació lingüístiques centrant-me més aviat en la situació —o situacions— catalanes. Ho faré no tant a mode de balanç recopilatori sinó més aviat intentant veure què hem après en aquests anys que ens pugui servir per als que vénen. Miraré, doncs, el passat però amb la vista posada cap al futur.

1. La qüestió terminològica

Ja el meu col·lega i amic quebequès, Jacques Maurais, ha fet referència als balbuceigs conceptuals i terminològics del camp que hem anat anomenant *política i planificació lingüístiques*. Els dos substantius que componen el rètol també han tingut polisèmies i han patit evolucions entre nosaltres. Vam començar més aviat com a “planificadors” i crec que, ara, som més “polítics”. És a dir, crec que hem après a veure la centralitat del *debat*, de la *decisió* i del *poder* polítics més que no pas la de les tasques precises d'*execució* dels programes dissenyats i d'*aplicació* de les disposicions adoptades. Potser en aquest aspecte paríem en aquell moment d'una visió excessivament “tecnocràtica”, pensant —massa optimistament— que des dels organismes politicoadministratius es podia canviar de forma més aviat directa el comportament lingüístic dels individus. Això, que potser podria funcionar en un context més simple, esdevé més complex en un cas com el del català, en què s'entrecreuen factors múltiples i dinàmiques diverses en una situació caracteritzada per la integració en

* Albert Bastardas i Boada, catedràtic de lingüística general de la Universitat de Barcelona i membre del Consell de Direcció de la *Revista de Llengua i Dret*.

un estat on no som majoria, per una doble oficialitat lingüística i per una població lingüísticament heterogènia.

En el nostre cas es va anar fent evident que l'esquema simple de la planificació lingüística dibuixat al començament per Einar Haugen —en què distingia selecció, codificació, implantació i elaboració— era massa centrat en el “codi” i es quedava curt i era massa senzill per a la complexitat de la nostra situació. L'esquema de Heinz Kloss, encara amb la terminologia de la “planificació”, ens hi ajudava una mica més perquè ens permetia distingir amb claredat entre la planificació del “corpus” —és a dir, del “codi”, del que aquí en dèiem “normativització” seguint el Dr. Badia— i la planificació de l'estatus.

Tot i això, per a nosaltres, tampoc la conceptualització de Kloss arribava a capir totes les dimensions que s'havien de tenir en compte en una situació com la catalana. Suposo que és per això que finalment va triomfar entre nosaltres la noció autòctona de *normalització lingüística* entesa en el seu sentit originari de gran procés social oposat al de *substitució lingüística*, tal com el va pensar el seu autor, en Lluís-Vicent Aracil. La noció era intel·lectualment útil perquè ens permetia superar les estretors de les altres conceptualitzacions internacionals i ens donava l'oportunitat d'afaiçonar-la segons les nostres necessitats particulars, les d'un ampli procés complex i dinàmic de canvi sociolingüístic. Fixin-se que la noció de *normalització* tenia avantatge respecte de les altres perquè incloïa la dinamicitat, la processualitat, el canvi.

Aleshores, vam poder desenvolupar la noció de *normalització lingüística* i incloure-hi tot allò que creïem que havia de ser modificat en la situació sociolingüística de la Catalunya —i dels altres territoris catalandòfons— de l'època: la normativització o planificació del codi, la seva potenciació terminològica i estilística, l'extensió de les competències, l'extensió dels usos, la bilingüïtzació dels immigrants, el canvi dels comportaments lingüístics interpersonals, etc. Potser l'avantatge inicial del gran abast de la noció tenia el perill de convertir-se en una dificultat, ja que abraçava massa aspectes i dimensions simultàniament, i el terme adquiria massa polisèmia i podia produir, al capdavant, més confusions que aclariments. El fet que després el terme *normalització lingüística* fos adoptat també en algunes lleis encara va contribuir més a la confusió sobre el seu sentit. Si, a això, hi unim el fet que, a mesura que avançava la integració científica i acadèmica catalana en el pla internacional, el terme i el concepte hi eren desconeguts, comprendrem potser perquè ha anat reculant, si més no en els àmbits de producció universitària i intel·lectual. De fet, fins i tot

l'actual Llei vigent a Catalunya sobre els aspectes lingüístics ja no es diu de “normalització” sinó de “política” lingüística.

Actualment, doncs, jo crec que ens podem posar d'acord, si es vol, a mantenir el rètol *política i planificació lingüístiques* com una unitat que designa un camp transdisciplinari de regulació i/o actuació sobre les realitats sociolingüístiques, tot diferenciant, però, els significats dels dos termes. *Planificació*, tal com ja va proposar el professor William Mackey, definiria només les actuacions sobre el codi —és a dir, bàsicament la feina dels lingüistes prescriptivistes i terminòlegs, per exemple—, mentre que *política* abraçaria totes les intervencions dels poders públics sobre els aspectes sociolingüístics de la societat. D'aquesta manera, conservant i ampliant les distincions de Kloss, podríem mantenir el terme *planificació* però donant-li un sentit distint i més limitat, i acabant així amb les confusions terminològiques i conceptuals. Això, doncs, potser fóra una primera cosa de les que hem après en aquests anys i que ens ha de permetre ja deslliurar-nos dels debats d'aquest tipus que, finalment, aporten poc als fenòmens i esdeveniments que realment volem tractar d'entendre.

2. La visió “ecològica” i multidimensional de la política lingüística

De vegades, però, o potser sempre, les qüestions aparentment només terminològiques amaguen problemes de visió més profunds que poden demanar una revisió i una actualització si volem acostar-nos més a la comprensió dels fenòmens reals. Potser sí que en el fons, com ens ha indicat l'amic Jacques Maurais, batejava dins de la idea de planificació una visió més aviat mecanicista del canvi social, procedent de la sociologia estructuralista de l'època —com si entenguéssim la societat més aviat com una màquina. Penso que, de vegades, aquesta visió mecanicista pot ser encara present en les representacions de la realitat d'alguns sectors que poden tendir a veure la llengua com un objecte bàsicament normatiu, i/o a pensar que les intervencions legislatives *per se* realitzen ja els canvis socials que hom pretén. Crec que, en política lingüística, cal partir del fet que més que “llengües” —dit així estàticament— hi ha “llengüars”, és a dir, comportaments comunicatius incessants de les persones acompanyats de les idees que aquestes sostenen sobre les varietats lingüístiques de la societat on viuen. Un segon ensenyament, doncs, d'aquests vint-i-cinc anys és sobre les possibilitats però també sobre els límits de les polítiques lingüístiques. En el cas català, i encara que s'haguessin desenvolupat i aplicat totes les potencialitats de l'actual Llei —cosa que lamentablement encara no s'ha

fet—, hauríem vist com és sovint de difícil la producció del canvi en els comportaments lingüístics, tant en les organitzacions no oficials com en els mateixos individus.

Al costat, doncs, de les lleis i normes legals —que, repeteixo, han de ser-hi— cal adoptar una visió ecològica i complexa dels fenòmens sobre els quals ens toca intervenir, intentar comprendre'n la multidimensionalitat i dinamicitat, i aleshores actuar imaginativament sobre el conjunt social, cercant la seva complicitat i participació. Vull dir que al costat de la política lingüística clàssica, que actua a base de disposicions legals i/o d'incentius econòmics explícits, cal també dur a terme una política lingüística que tingui com a centre les persones, amb els seus contextos, les seves necessitats i dificultats, les seves cognicions i emocions, i amb les sociosignificacions que atorguen als codis lingüístics en presència. La distinció quebequesa —crec que deguda a Jean-Claude Corbeil— entre les comunicacions que anomenen *institucionalitzades* i les *individualitzades* ens ajuda probablement a captar el fenomen. La política lingüística clàssica ens pot servir per modificar les comunicacions “institucionalitzades” —és a dir, de les organitzacions— de dependència oficial, però potser menys en el cas de les de dependència no oficial, i menys encara en el de les “individualitzades” —les que efectuen els individus entre ells com a tals éssers particulars en les seves xarxes informals.

Ho veiem clarament en la situació sociolingüística actual a Catalunya, quan, malgrat haver dut a terme una política clara de canvi a favor del català en les administracions públiques i en el sistema escolar i, fins i tot, universitari, en moltes i moltes empreses el castellà és encara l'idioma habitualment usat interiorment —i, el que és més greu, també exteriorment. En una situació d'altíssima recepció d'immigració com l'actual, les condicions sociolingüístiques dels entorns laborals són fonamentals per produir o no adaptació lingüística per part de les persones novingudes. No haver intervingut abans més eficaçment en aquests espais, treballant cooperativament amb les empreses i les institucions econòmiques, pot tenir efectes molt importants en l'adaptació lingüística de les noves poblacions i, per tant, en l'evolució sociolingüística en el seu conjunt. La intervenció en el món laboral és urgent i peremptòria —i ara més que mai—, i si les polítiques clàssiques no hi donen solució se n'hauran de pensar de noves, comptant amb la cooperació creativa del teixit empresarial i comercial català.

3. El canvi dels usos interpersonals

Els límits els veiem també, com ja hem dit, en el canvi dels comportaments interpersonals. Malgrat els anys transcorreguts des del final del franquisme, i malgrat les polítiques lingüístiques escolars i mediàtiques dutes a terme, la majoria de la població d'origen catalanoparlant continua iniciant converses o bé canviant de forma immediata al castellà quan creu que el seu interlocutor “no és d'aquí” pels seus trets fisiognòmics, si fa un cert paper professional, o bé si li sembla que no ha contestat en català. Tant se val que això passi interactuant amb una organització o bé interindividualment, el comportament encara majoritari tendeix al desús del català en moltes i moltes ocasions, fet que certament no ajuda gens a donar vitalitat i assegurar el futur de la llengua. Si el català no cal ni per parlar amb els seus parlants originaris, per què cal saber-lo i usar-lo? Les campanyes que s'han anat fent no sembla que hagin fet gaire forat i la situació sembla continuar de forma potser suïcida també entre els joves. El problema és de primera magnitud i cal reconèixer el poc èxit de les iniciatives fins ara dutes a terme.

Un problema així de resistent —les normes socials semblen tenir vida pròpia, ens diuen els sociòlegs— no pot ser abordat a través dels paràmetres clàssics de lleis i de campanyes aïllades. Cal d'antuvi una comprensió aprofundida dels mecanismes que produeixen aquesta persistència, cal experimentació d'estratègies de canvi de proximitat, i cal, doncs, posar-se a actuar d'una manera efectiva i realista sense més dilacions. La població catalanòfona ha de ser conscient de la situació, ha de comprendre els efectes evolutius als quals ara és cega, ha de recuperar el seu sentit de dignitat com a comunitat lingüística europea de tipus mitjà, i ha de canviar de manera pràctica el seu comportament intergrup. Alhora, les altres poblacions també han d'entendre la problemàtica amb claredat i percebre que no es va en contra de ningú sinó a favor de tots, amb el manteniment i la promoció del català com a llengua vertebradora d'una comunitat d'orígens plurals però de projecte comú.

4. La renovació dels discursos sobre la política lingüística

Potser, doncs, la quarta cosa que destacaria d'aquests anys i per al futur és la necessitat d'estar atents, en política lingüística, als discursos a través dels quals són explicades, justificades i legitimades tant les distintes accions governamentals en aquest terreny com sobre les representacions de la situació que sostenen les diverses poblacions en general. La lluita per l'hegemonia en

les visions que les persones apliquen a les seves situacions sociolingüístiques no s'aturarà —sinó que probablement augmentarà— i crec que caldria disposar d'uns principis clars i al màxim de compartits sobre el projecte lingüístic de futur que ara estem construint. Sense uns paràmetres ben fonamentats i capaços de ser entesos localment i també internacionalment la confusió augmentarà, fins i tot entre la mateixa població de llengua inicial o habitual catalana. És per això que cal estimular més el debat crític i intel·ligent i la producció de discursos nous i de conceptes innovadors en el dret, sobre una organització lingüística dels humans que faci possible la necessària i justa conciliació entre l'aspiració de comunicabilitat supralocal i general i la del manteniment i desenvolupament de les llengües de les distintes comunitats humanes. Aconseguir mantenir plenament funcionals els idiomes propis i alhora poder entendre'ns amb els altres humans és el gran objectiu de la humanitat per al segle XXI. Cal ara, doncs, poder regular eficaçment una situació caracteritzada per molt més poliglotisme i contacte lingüístic en els individus, força diferent d'etapes anteriors caracteritzades, contràriament, per un grau menor de contacte i d'integració, i per la menor extensió del multilingüisme personal i social en un mateix territori. En aquesta nova etapa “glocal” —global i local alhora— som cridats a explorar noves visions i nous principis, a desenvolupar perspectives complexes i no dicotòmiques que parteixin d'un pensament en “i” i no pas en “o”. Això ens ha de portar a crear i desenvolupar conceptes com ara el de *sostenibilitat lingüística*, o aplicar principis de distribució funcional compensatòria i equilibradora en aquells casos en què no sigui possible una territorialitat exclusiva per a la llengua local.

En això Catalunya ha de ser clara: promovent el poliglotisme dels seus individus i reconeixent els seus diversos orígens, i en el marc de la integració del país en altres supraestructures polítiques i econòmiques internacionals, apostem per un eficaç manteniment del català com a llengua comuna i intergrup al quotidiana, i en tant que instrument de cohesió i singularització. Vinguem d'on vinguem som cridats a esdevenir una comunitat lingüística europea plenament digna i sense menys usos ni serveis que els altres grups lingüístics continentals de demografia semblant. No som cap comunitat lingüísticament “minoritària” i la integració en altres estructures estatals, si així ho vol la població, no ens hi hauria de convertir. Això, però, no ens ha de fer oblidar la situació en què vivim, que ens pot dur a una minorització demolingüística real en el propi territori històric. Cal, per tant, saber-se explicar a les noves poblacions i als joves, cal guanyar-nos-els, i cal trobar la millor organització interna que pugui dur gradualment el català a ser la llengua

més habitual d'interrelació social, en i entre les organitzacions i les persones que vivim a Catalunya.

5. L'aprofitament de tots els recursos

Per arribar aquí, però, cal ser col·lectivament intel·ligents, creatius i eficaços, estar organitzats eficientment i ser capaços d'aprofitar tots els recursos que tenim a l'abast. Primerament, seguint i comprenent les evolucions dels comportaments, representacions i sentiments lingüístics de les distintes poblacions que componen la Catalunya actual. En segon lloc, estudiant i preveient les tendències en els canvis socioeconòmics i tecnològics contemporanis per tal d'anticipar-nos-hi i procurar que afavoreixin l'ús del català. Després, elaborant un discurs integrador i legitimador de base universal, capaç d'integrar la pluralitat de les poblacions en una identitat compartida i no exclouent; i quart, dissenyant imaginativament les polítiques concretes per als diferents camps i aspectes de la societat, aplicant-les cooperativament i avaluant-ne críticament els seus resultats i efectes.

Per assolir l'èxit en aquests objectius cal disposar dels millors recursos del país i integrar-hi les millors ments. Cal aprofitar el saber de totes les ciències socials i polítiques i del dret per poder energitzar creativament el projecte col·lectiu, cal debatre públicament les opcions possibles, i cal demanar també eficàcia i responsabilitat als representants i autoritats polítics. Aquests, especialment els que tenen càrrecs executius, han de saber concitar la complicitat de tots els sectors socials —econòmics, mediàtics, laborals, acadèmics, etc.— i han de dotar els diversos òrgans que intervenen en accions de política lingüística, des de les distintes conselleries, dels recursos humans i materials necessaris perquè puguin dur a terme la seva tasca de manera òptima. Alhora —i també és important— han de tenir cura de no caure en l'error de desaproveitar els recursos humans amb què les administracions i altres organismes públics ja compten. Superant els defectes de l'estructura empresarial jeràrquica clàssica, han d'aprofitar més la potència creativa del seu personal —que és el que sovint més coneix els problemes pràctics reals i el que ha pensat en possibles solucions eficaces.

Per a tot això, doncs, cal arribar a consensos políticament amplis, traient la qüestió lingüística del debat partidista, i veient en conjunt també les necessitats comunicatives de les noves generacions en un món més interdependent i mòbil. Cal visualitzar per al català una societat on sigui la llengua intergrup

normalment usada, on guanyi parlants que el tinguin com a llengua inicial, on ocupi la majoria de les funcions “locals” quotidianes de les empreses i organitzacions, on tingui un sistema de mitjans de comunicació en què hi pugui ser prevalent o molt ben representat, i, en definitiva, una societat poliglòtitzada on una distribució clara de funcions apliqui el principi general de la subsidiarietat lingüística: per defecte, tot el que es pugui fer amb la llengua “local” no ho ha de fer una llengua més “global”.